

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 10 | pp. 216-222 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI SOHASI NOMODDIY AKTIVLARINING FUNKTSIONAL-TEXNOLOGIK TASNIFI

Ishankulov Izzatilla Nurillayevich

TDIU mustaqil izlanuvchisi PhD

e-mail: i.ishankulov@digital.uz

Annotatsiya. Maqolada axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sohasi korxonalarida nomoddiy aktivlarni tasniflashning dolzarb muammosi ko'rib chiqiladi. Amaldagi umumiy tasniflar sohaning o'ziga xos aktivlarini - telekommunikatsiya va chastota litsenziyalari, dasturiy mahsulotlar, raqamli platformalar va ma'lumotlar bazalarini - to'liq inobatga olmasligi asoslanadi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy tahlil, tizimlashtirish va tasnif usullari qo'llanilgan. Natijada AKT sohasi nomoddiy aktivlarining funktsional-texnologik belgilar bo'yicha to'rt guruhli mualliflik tasnifi ishlab chiqildi: dasturiy-texnologik, huquqiy-litsenziyaviy, tadqiqot-ishlanma hamda raqamli platforma va mijoz aktivlari. Tasnifning ilmiy va amaliy hissasi har bir guruh uchun tan olish, baholash, amortizatsiya va audit yondashuvlarini tabaqalashtirish imkonini berishida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: nomoddiy aktivlar, AKT sohasi, tasnif, funktsional-texnologik belgi, dasturiy mahsulot, litsenziya, raqamli aktivlar, hisob siyosati, buxgalteriya hisobi.

Аннотация. В статье рассматривается актуальная проблема классификации нематериальных активов на предприятиях сферы информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Обосновывается, что действующие общие классификации не в полной мере учитывают специфические активы отрасли - телекоммуникационные и частотные лицензии, программные продукты, цифровые платформы и базы данных. В качестве методологии использованы сравнительный анализ, систематизация и классификация. В результате разработана авторская четырёхгрупповая классификация нематериальных активов сферы ИКТ по функционально-технологическим признакам: программно-технологические, правово-лицензионные, исследовательско-разработческие, а также цифровые платформенные и клиентские активы.

Ключевые слова: нематериальные активы, сфера ИКТ, классификация, функционально-технологический признак, программный продукт, лицензия, цифровые активы, учётная политика, бухгалтерский учёт.

Abstract. The article examines the pressing problem of classifying intangible assets at enterprises in the information and communication technology (ICT) sector. It is substantiated that existing general classifications do not fully account for the sector's specific assets - telecommunications and frequency licences, software products, digital platforms and databases. Comparative analysis, systematisation and classification are used as the methodology. As a result, an author's four-group classification of ICT intangible assets by functional-technological features is

developed: software-technological, legal-licensing, research-and-development, and digital-platform-and-customer assets. The scientific and practical contribution lies in enabling differentiated recognition, measurement, amortisation and audit approaches for each group.

Keywords: *intangible assets, ICT sector, classification, functional-technological feature, software product, licence, digital assets, accounting policy, accounting.*

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyotda korxona qiymatining asosiy manbai moddiy aktivlardan nomoddiy aktivlar tomon siljidi. Ocean Tomo kompaniyasining tadqiqotlariga ko'ra, AQSH S&P 500 indeksiga kiruvchi kompaniyalar bozor qiymatida nomoddiy aktivlarning ulushi 1975 yildagi 17 foizdan 2025 yilga kelib taxminan 92 foizga yetdi (Ocean Tomo, 2025). Ushbu tendentsiya ayniqsa axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sohasida yaqqol namoyon bo'ladi, chunki bu yerdagi korxonalar qiymatining deyarli barchasi dasturiy mahsulotlar, litsenziyalar, ma'lumotlar va innovatsion ishlanmalarda mujassamlangan.

O'zbekistonda AKT sohasi iqtisodiyotning eng jadal o'sayotgan tarmog'iga aylanmoqda: soha xizmatlari hajmi 2020–2024 yillarda 13,85 trln so'mdan 56,17 trln so'mga - taxminan to'rt barobar - oshdi. Bunday sharoitda soha korxonalarida nomoddiy aktivlarni to'g'ri hisobga olish va audit qilish dolzarb vazifaga aylanadi. Biroq hisobning boshlang'ich va hal qiluvchi bo'g'ini - aktivlarni tasniflash - amaldagi umumiy yondashuvlarda soha xususiyatini aks ettirmaydi.

Mazkur maqolaning maqsadi - AKT sohasi nomoddiy aktivlarining funktsional-texnologik belgilarga asoslangan mualliflik tasnifini ishlab chiqish va uning hisob amaliyotidagi ahamiyatini asoslashdir. Maqolada avvalo mavzuga oid adabiyotlar tahlil qilinadi, so'ngra tadqiqot metodologiyasi bayon etiladi, keyin taklif etilayotgan tasnif va uning tabaqalanuvchi yondashuvlari yoritiladi, nihoyat xulosa va tavsiyalar keltiriladi.

Tadqiqot ob'yekti sifatida O'zbekistonning AKT sohasidagi yirik korxonalari - telekommunikatsiya operatorlari, axborot texnologiyalari va ilmiy-ishlanma tashkilotlari - faoliyatidagi nomoddiy aktivlar olingan. Tasniflash muammosining dolzarbligi amaliy jihatdan ham asoslanadi: soha korxonalarida bir xil toifaga kiritilgan turli tabiatli aktivlar (masalan, uzoq muddatli chastota litsenziyasi va tez eskiruvchi mobil ilova) bir xil amortizatsiya va audit yondashuvi bilan hisobga olinmoqda, bu esa moliyaviy hisobotning ishonchliligini pasaytiradi.

Adabiyotlar sharhi

Nomoddiy aktivlarning iqtisodiy mohiyati va ularni hisobga olish muammolari xorijiy adabiyotda keng o'rganilgan. B. Lev ichki yaratilgan nomoddiy aktivlarning moliyaviy hisobotda tan olinmasligi korxona qiymatini baholashda axborot yetishmasligiga olib kelishini ta'kidlaydi (Lev, 2001). J. Xaskel va S. Uestleyk zamonaviy iqtisodiyotni «kapitalsiz kapitalizm» deb atab, nomoddiy investitsiyalarning o'sib borayotgan rolini tahlil qiladilar (Haskel and Westlake, 2017).

R. Barker va hammualliflari nomoddiy aktivlarni tan olish doirasini kengaytirish bo'yicha takliflarni asoslaydilar (Barker et al., 2022). X. Xussinki va hammualliflari esa nomoddiy aktivlar hisobining so'nggi yirik adabiy sharhini taqdim etib, ushbu sohadagi ochiq metodologik masalalarni tizimlashtiradilar (Hussinki et al., 2025). Aktivlarni tasniflash nuqtai nazaridan resurslarga asoslangan yondashuv (Barney, 1991) va firmaning o'sish nazariyasi (Penrose, 1959) muhim metodologik asos beradi.

Milliy adabiyotda nomoddiy aktivlar va ularni hisobga olish masalalari N.D. Suyunov (Suyunov, 2021), B.A. Xasanov va hammualliflari (Xasanov va boshq., 2021) hamda S.N. Tashnazarov (Tashnazarov, 2018) tomonidan yoritilgan. Ayni paytda mavjud tadqiqotlarning aksariyati nomoddiy aktivlarni umumiy tarzda - sotib olingan va yaratilgan, yoki xalqaro standart toifalari bo'yicha - tasniflaydi. AKT sohasining o'ziga xos aktivlarini funktsional-texnologik belgilar asosida tabaqalashtiruvchi maxsus tasnif yetarlicha ishlab chiqilmagan; mazkur maqola shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Moliyaviy hisobotning ishonchliligini ta'minlash va axborot sifatini oshirish masalalari milliy adabiyotda ham muhokama qilingan (Xajimuratov, 2024). Ayni paytda tasniflash muammosiga bevosita bag'ishlangan ishlar kam: mavjud tadqiqotlar ko'proq tan olish va baholash masalalariga qaratilgan bo'lib, tasnifni ular uchun asos sifatida ko'rmaydi. Holbuki tasniflash - buxgalteriya hisobining mantiqiy boshlang'ich nuqtasi: aktivni qaysi guruhga kiritish uning tan olish mezonlari, amortizatsiya usuli va audit muolajalarini oldindan belgilaydi. Shu ma'noda funktsional-texnologik tasnif nafaqat nazariy, balki metodik vosita sifatida ham ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot sifat tadqiqoti dizayniga asoslanadi va quyidagi usullar majmuini qamraydi. Qiyosiy tahlil usuli yordamida xalqaro (MHXS/IFRS) va milliy (BHMS) standartlardagi, shuningdek US GAAP amaliyotidagi nomoddiy aktivlarni tasniflash yondashuvlari solishtirildi. Tizimlashtirish usuli orqali AKT sohasida amalda uchraydigan nomoddiy aktivlar turlari tartibga solindi. Tasnif usuli yordamida ajratish belgisi tanlanib, aktivlar bir-birini istisno etuvchi guruhlarga bo'lindi.

Ajratish belgisi sifatida aktivning funktsional-texnologik xususiyati - ya'ni uning qiymat yaratish mexanizmi va eskirish tabiati - tanlandi. Ushbu belgining tanlovi metodologik jihatdan asosli: aynan qiymat yaratish usuli va eskirish tabiati aktivning tan olish, baholash va amortizatsiya yondashuvlarini belgilaydi, demak tasnif amaliy qarorlar uchun bevosita ahamiyatga ega bo'ladi. Tasnifning ishonchliligi uning to'liqligi (soha aktivlarining barchasini qamrashi) va guruhlarning o'zaro istisnoligi mezonlari bilan tekshirildi.

Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasining buxgalteriya hisobi bo'yicha milliy standartlari (xususan, 7-sonli BHMS «Nomoddiy aktivlar»), Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (IAS 38 «Nomoddiy aktivlar», IAS 36 «Aktivlarning qadrsizlanishi») hamda soha korxonalarining ochiq moliyaviy hisobotlari tashkil etdi. Tadqiqot etikasi nuqtai nazaridan faqat ommaviy e'lon qilingan ma'lumotlar va me'yoriy hujjatlardan foydalanildi. Tahlil ikki bosqichda amalga oshirildi: birinchi bosqichda

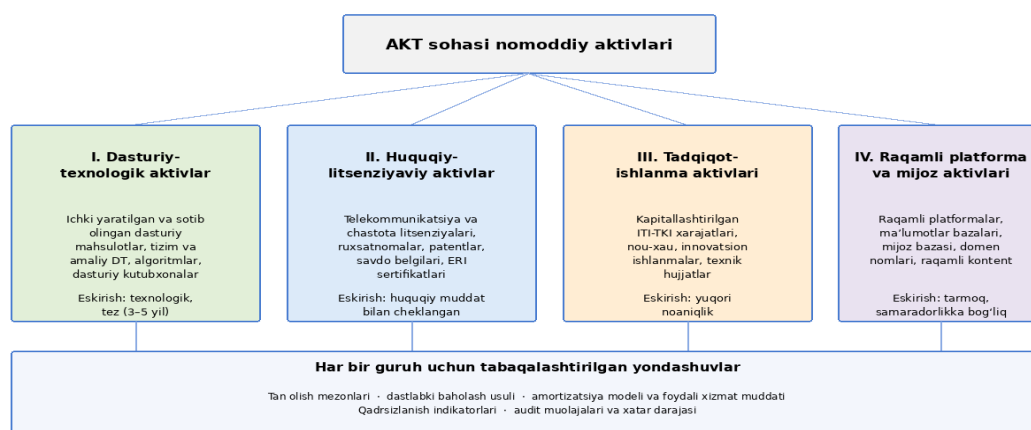
mavjud tasniflar qiyosan o'rganilib, ularning AKT sohasi uchun cheklovlari aniqlandi; ikkinchi bosqichda soha aktivlari funktsional-texnologik belgi bo'yicha guruhlanib, tasnif ichki izchillikka tekshirildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi

O'tkazilgan tahlil amaldagi tasniflarning AKT sohasi uchun cheklanganligini ko'rsatdi. Xalqaro standart (IAS 38) nomoddiy aktivlarni kelib chiqishi bo'yicha (alohida sotib olingan, birlashuvda olingan, ichki yaratilgan) va aniq xizmat muddatiga egaligi bo'yicha ajratadi. Bunday yondashuv umumiy hisob maqsadlari uchun yetarli, ammo u bir xil toifaga mutlaqo turli tabiatli aktivlarni - masalan, chastota litsenziyasi va dasturiy mahsulotni - kiritadi, holbuki ularning eskirish tabiati, baholash usuli va audit xatari keskin farq qiladi.

Milliy 7-sonli BHMS ham asosan xalqaro standart mantig'ini takrorlaydi va sohaga xos tabaqalashni nazarda tutmaydi. US GAAP amaliyotida dasturiy ta'minot xarajatlari bo'yicha alohida ko'rsatmalar (ASC 350-40 ichki foydalanish uchun, ASC 985-20 sotish uchun) mavjud bo'lsa-da, ular ham umumiy tasnifni emas, ayrim aktiv turini tartibga soladi. Shunday qilib, na xalqaro, na milliy amaliyotda AKT sohasi nomoddiy aktivlarini ularning funktsional-texnologik tabiatiga ko'ra tizimli ajratuvchi yondashuv mavjud emas. Bu bo'shliq soha korxonalarida hisob va audit sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu kamchilikni bartaraf etish uchun AKT sohasi nomoddiy aktivlarining funktsional-texnologik belgilar bo'yicha to'rt guruhli mualliflik tasnifi taklif etiladi (1-rasm).

Farq: amaldagi umumiy tasniflar (moddiy/nomoddiy, xarid qilingan/yaratilgan) soha xususiyatini aks ettirmaydi; taklif etilayotgan tasnif qiymat yaratish mexanizmi va eskirish tabiatini birlamchi belgi sifatida oladi.

Manba: muallif ishlanmasi.

1-rasm. AKT sohasi nomoddiy aktivlarining funktsional-texnologik tasnifi

Tasnifning guruhlari quyidagicha ajratiladi. Birinchi guruh - dasturiy-texnologik aktivlar - ichki yaratilgan va sotib olingan dasturiy mahsulotlar, tizim va amaliy dasturiy ta'minot, algoritmlar va dasturiy kutubxonalarni qamraydi; ularga texnologik, nisbatan tez (3-5 yil) eskirish xos. Ikkinchi guruh - huquqiy-litsenziyaviy aktivlar - telekommunikatsiya va chastota litsenziyalari, ruxsatnomalar, patentlar, savdo belgilari va

elektron raqamli imzo sertifikatlarini o'z ichiga oladi; ularning foydali xizmat muddati huquqiy muddat bilan cheklanadi.

Uchinchi guruh - tadqiqot-ishlanma aktivlari - kapitallashtirilgan ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik xarajatlari, nou-xau va innovatsion ishlanmalardan iborat; ularga baholash noaniqligining yuqoriligi xos. To'rtinchi guruh - raqamli platforma va mijoz aktivlari - raqamli platformalar, ma'lumotlar bazalari, mijoz bazasi, domen nomlari va raqamli kontentni qamraydi; ularning qiymati tarmoq samarasiga bog'liq. Mazkur guruhlash jadval shaklida umumlashtirilib, har bir guruh uchun asosiy hisob xususiyatlari quyida (1-jadval) keltirilgan.

Guruhlarning ajratilishi tasodifiy emas, balki ularning hisob-iqtisodiy oqibatlaridan kelib chiqadi. Dasturiy-texnologik aktivlarda asosiy metodik masala - ichki yaratilgan dasturiy mahsulot xarajatlarini qachon kapitallashtirish va qanday muddatda amortizatsiya qilish; bu yerda texnologik eskirish indikatorlari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Huquqiy-litsenzyaviy aktivlarda esa foydali xizmat muddati aniq hujjat bilan belgilanadi, shu bois ularning auditi nisbatan sodda - asosiy e'tibor mavjudlik va huquqlarni tasdiqlashga qaratiladi. Tadqiqot-ishlanma aktivlarida markaziy muammo - iqtisodiy naf olish ehtimolining noma'lumligi, bu esa tan olish mezonlarini qat'iy tekshirishni talab qiladi. Raqamli platforma va mijoz aktivlarida qiymat tarmoq samarasi bilan bog'liq bo'lgani sababli foydalanuvchilar soni yoki faolligining pasayishi qadrsizlanish belgisi sifatida kuzatiladi. Shunday qilib, tasnif guruhlar har birining o'ziga xos hisob muammosini oldindan ko'rsatib beradi.

1-jadval. AKT sohasi nomoddiy aktivlari guruhlarining hisob xususiyatlari

Guruh	Asosiy eskirish omili	Baholash noaniqligi	Ustuvor audit xatari
I. Dasturiy-texnologik	Texnologik eskirish (tez)	O'rtacha	Kapitallashtirish va foydali muddat
II. Huquqiy-litsenzyaviy	Huquqiy muddat tugashi	Past	Mavjudlik va huquqlar
III. Tadqiqot-ishlanma	Iqtisodiy naf noma'lumligi	Yuqori	Tan olish mezonlari va baholash
IV. Raqamli platforma va mijoz	Tarmoq samarasining o'zgarishi	Yuqori	Tan olish va qadrsizlanish

Manba: muallif ishlanmasi.

Jadvaldan ko'rinadiki, tasnif guruhlar nafaqat aktivlarning tabiatini, balki ularga nisbatan qo'llaniladigan hisob va audit yondashuvlarini ham tabaqalashtiradi. Bu - taklif etilayotgan tasnifning amaldagi umumiy yondashuvlardan asosiy farqi va ilmiy yangiligidir: u qiymat yaratish mexanizmi hamda eskirish tabiatini birlamchi belgi sifatida

oladi, shu orqali tan olish, baholash, amortizatsiya va audit qarorlari uchun bevosita amaliy asos yaratadi.

Tasnif natijalarini milliy hisob amaliyoti bilan taqqoslash shuni ko'rsatadiki, amaldagi 7-sonli BHMS «Nomoddiy aktivlar» standarti guruhlar o'rtasidagi farqni hisobga oluvchi mexanizmlarni to'liq qamramaydi. Xususan, dasturiy-texnologik aktivlarning tez eskirishi va tadqiqot-ishlanma aktivlarining yuqori noaniqligi standartda alohida e'tibor talab qiladi. Shu bois tasnif asosida hisobvaraqlar rejasida sohaga xos subschyotlarni ajratish va hisob siyosatida guruhlar kesimida yondashuvlarni belgilash tavsiya etiladi.

Taklif etilayotgan tasnifni amalda qo'llash quyidagi natijalarni beradi. Birinchidan, u moliyaviy hisobotning ishonchliligini oshiradi: har bir guruhga o'z tabiatiga mos amortizatsiya va baholash usuli qo'llanilgani bois balans qiymati iqtisodiy voqelikka yaqinlashadi. Ikkinchidan, tasnif audit jarayonini soddalashtiradi: auditor guruh bo'yicha ustuvor xatarni oldindan bilgan holda muolajalarni maqsadli yo'naltiradi (1-jadvaldagi «ustuvor audit xatari» ustuni). Uchinchidan, tasnif oshkoralik tizimi bilan bog'lanadi - moliyaviy hisobot izohlarida aktivlar guruhlar kesimida yoritilishi investorlar uchun axborotning foydaliligini oshiradi.

Tasnifning cheklovlarini ham qayd etish lozim. Ayrim aktivlar ikki guruh belgilarini bir vaqtda namoyon etishi mumkin - masalan, litsenziyalangan dasturiy platforma ham dasturiy-texnologik, ham raqamli platforma xususiyatiga ega. Bunday hollarda yetakchi funktsional belgi - aktivning asosiy qiymat yaratish mexanizmi - bo'yicha guruhlash tavsiya etiladi. Ushbu qoida tasnifning amaliy qo'llaniluvchanligini ta'minlaydi va chegaraviy hollarda izchil qaror qabul qilish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijasida AKT sohasi nomoddiy aktivlarining funktsional-texnologik belgilar bo'yicha to'rt guruhli mualliflik tasnifi ishlab chiqildi: dasturiy-texnologik, huquqiy-litsenziyaviy, tadqiqot-ishlanma hamda raqamli platforma va mijoz aktivlari. Amaldagi umumiy tasniflardan farqli ravishda mazkur tasnif aktivning qiymat yaratish mexanizmi va eskirish tabiatini ajratish belgisi sifatida oladi, shu bois har bir guruh uchun tan olish, baholash, amortizatsiya va audit yondashuvlarini tabaqalashtirish imkonini beradi.

Tasnifning amaliy ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi: u korxonalarga nomoddiy aktivlarni to'g'ri guruhlash va buxgalteriya schyotlarida izchil aks ettirish imkonini beradi; hisob siyosati, oshkoralik shakllari va audit dasturlarini yagona tasnifga tayanib muvofiqlashtiradi; hamda me'yoriy ijodkorlik uchun - 7-sonli BHMSga guruhlarga oid bandlarni kiritish va hisobvaraqlar rejasida sohaga xos subschyotlarni rasmiylashtirish uchun - asos yaratadi.

Kelgusi tadqiqot yo'nalishlari sifatida tasnifning har bir guruhi bo'yicha baholash va amortizatsiya metodikalarini chuqurlashtirish, shuningdek raqamli aktivlar (ma'lumotlar, sun'iy intellekt modellari) guruhini hisobga olishning xalqaro amaliyot bilan uyg'unlashuvi masalalarini ko'rsatish mumkin.

Umuman olganda, tadqiqot nomoddiy aktivlarni tasniflashga funktsional-texnologik yondashuvni taklif etib, uni buxgalteriya hisobining metodik vositasiga aylantiradi. Tasnif soha korxonalari uchun - hisob siyosatini takomillashtirishda, auditorlik tashkilotlari uchun - sohaviy tekshirish dasturlarini ishlab chiqishda, davlat organlari uchun esa - milliy standartlarni xalqaro amaliyotga yaqinlashtirishda amaliy qiymat kasb etadi. Mazkur yondashuvning boshqa yuqori texnologiyali sohalarga (masalan, farmatsevtika yoki biotexnologiya) moslashtirilishi esa uning ilmiy salohiyatini yanada kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Barker, R., Lennard, A., Penman, S. and Teixeira, A. (2022) 'Accounting for intangible assets: suggested solutions', *Accounting and Business Research*, 52(6), pp. 601 – 630.
2. Barney, J. (1991) 'Firm resources and sustained competitive advantage', *Journal of Management*, 17(1), pp. 99–120.
3. Haskel, J. and Westlake, S. (2017) *Capitalism without Capital: The Rise of the Intangible Economy*. Princeton: Princeton University Press.
4. Hussinki, H., King, T., Dumay, J. and Steinhöfel, E. (2025) 'Accounting for intangibles: a critical review', *Journal of Accounting Literature*, 47(5), pp. 27–51.
5. Lev, B. (2001) *Intangibles: Management, Measurement, and Reporting*. Washington: Brookings Institution Press.
6. Ocean Tomo (2025) *Intangible Asset Market Value Study 2025*. Chicago: Ocean Tomo, a part of J.S. Held. Available at: <https://oceantomo.com/intangible-asset-market-value-study/> (Accessed: 3 July 2026).
7. Penrose, E. (1959) *The Theory of the Growth of the Firm*. Oxford: Oxford University Press.
8. Suyunov, N.D. (2021) *Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar hisobi*. Tashkent. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/351773898> (Accessed: 3 July 2026).
9. Tashnazarov, S.N. (2018) *Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari*. Samarqand: SamISI.
10. Xasanov, B.A., Nurmanov, K.T. and Hasanova, R.B. (2021) *Zamonaviy boshqaruv hisobi*. Tashkent: «Innovatsion rivojlanish» nashriyot-matbaa uyi.
11. Xajimuratov, N.Sh. (2024) 'Moliyaviy hisobotning ishonchliligini ta'minlash yo'nalishlari', *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*, 2(4), pp. 15–22.

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

